

Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin Bosna Hersek'e Yaptığı Muhaberat Ve Telgraf Hizmetleri

Yrd. Doç. Dr. Turgut SUBAŞI
Sakarya Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
subasi@sakarya.edu.tr

E. Bengü BAL
Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi

Özet

Osmanlı Devleti Tanzimat ile birlikte yeniden yapılanma sürecine girmiş, diğer alanlarda olduğu gibi haberleşme alanında da yenilikler yapılmıştır. Telgraf sistemini kendi coğrafyasında kullanmaya başlamasıyla birlikte, merkezle vilayetler arasında haberleşme işleri daha da kolaylaşmıştır. Bu vilayetler içinde gerek stratejik konumu, gerekse Orta Avrupa'ya olan yakınlığı sebebiyle oldukça öneme haiz vilayetlerden biri Bosna Hersek'tir. Bosna Hersek'e modern manada posta sisteminin kurulmasıyla ilgili ilk girişim 8 Mayıs 1849 tarihinde olmuştur. Kırım Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Rusya'nın ve Avrupa Devletleri'nin Balkanlar üzerindeki faaliyetlerini kontrol edebilmek amacıyla bölgede haberleşme faaliyetlerine yönelik önemli adımlar atılmıştır. Sırp ve Avusturya baskılarının yoğun olarak yaşandığı Bosna Hersek coğrafyasında haberleşme ağının kurularak merkez tarafından sıkı bir denetim altında tutulması hedeflenmiştir. 1854 yılında İstanbul ile Edirne arası telgraf hattı tamamlandıktan sonra, 28 Mayıs 1855 tarihinde bu hat Varna, Şumnu ve Rusçuk'a kadar genişletilmiştir. Bu gelişmelerden sonra Bosna Hersek'e ilk telgraf bağlantısı 18 Ağustos 1858 tarihinde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti, Bosna'nın Avusturya hâkimiyetine girdiği 1878 yılına kadar, Bosna coğrafyasının her köşesine telgraf hizmeti ulaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Tanzimat, Bosna Hersek, Haberleşme, Telgraf.

Communication and Telegraph Services Which Made in Bosnia and Herzegovina during the Tanzimat Period by the Ottoman Empire

Abstract

The Ottoman Empire commenced a restructuring process with the Tanzimat period. Innovations have been made also in communications area as in other fields. Together with the telegraph system to start using its own geography, communications between central government and provinces were easier. Bosnia and Herzegovina is one of the quite important province within others where its proximity to Central Europe as well as its strategic location. The first attempt was made on May 8, 1849 on the establishment of communication system in modern sense in Bosnia and Herzegovina. Important steps were taken for communications in the region with the start of the Crimean War in order to control the activities of the Russia and the European states on the Balkans. The aim of establishment of the communication network in Bosnia and Herzegovina was to keep under control against Serbian and Austrian intense repression on the region. After the telegraph line completed between Edirne and Istanbul in 1854, this line was extended to Varna, Ruse and Shumen, on May 28, 1855. After these developments in Bosnia and Herzegovina for the first telegraph link was held on August 18, 1858. Until the Austrian domination in Bosnia, telegraph services were delivered to every corner of Bosnia geography by the Ottoman Empire.

Keywords: Ottoman State, Tanzimat, Bosnia and Herzegovina, Communication, Telegraph.

GİRİŞ

Medeniyetlerin doğuşu ve gelişmesinde haberleşme çok önemli bir yer tutmaktadır. İnsanoğlu varoluşundan bu yana haberleşmek için çok çeşitli yöntemler kullanmıştır. Daha ilk çağlardan itibaren haberleri uzak yerlere daha çabuk ulaştırmak için birçok yollar denenmiştir. Haberleşmedeki teknolojik gelişmeler sayesinde insan hayatındaki birçok konuda kolaylıklar sağlanmıştır.

Elektriğin yaygınlaşması ve kullanılabilir hale gelmesi, öncelikli olarak haberleşmeyi etkisi altına almış ve bu gelişmeler sonucunda ilk elektrikli telgraf 1837 yılında yapılmıştır

Telgraf, iki merkez arasında kararlaştırılmış işaretlerin yardımıyla yazılı haberlerin veya belgelerin iletimini sağlayan bir telekomünikasyon düzenidir.³ Çeşitli kodlar kullanılmak suretiyle mesafeler arasında, elektrik sinyalleriyle yazılı bilgi gönderilmesini sağlayan cihazların vasıtasıyla insanlığa bu hizmet sunulmaya başlamıştır. 19. yüzyılın en önemli icatlarından biri olan telgraf teknolojisi, hızla gelişerek tüm dünya ülkelerinin ilgisini çekmiştir. Bu yüzyılda değişen dünya ve siyasi dengeler için haberleşme sisteminde ki bu yenilik, herhangi bir bölgenin kontrol ve denetimine kolaylık sağlaması açısından oldukça önemsenmiştir.

Telgrafı bu anlamda sistemleştiren ve hayata kazandıran Fransız rahip ve bilim adamı Claude Chappe olmuştur.⁴ Telgraf kelimesi ilk olarak “tacbygraphe” yani çabuk yazan anlamında kullanılırken, 1789’dan sonra uzak yazan anlamına gelen “telegraphe” kelimesi kullanılmıştır.⁵ Bu sistem tüm dünya dillerinde “telgraf” olarak kabul görmüş, küreselleşmenin de ilk kıvılcımını oluşturmuştur. Telgraf sisteminin gelişimine katkı sağlayan ikinci önemli isim ise, 1837 yılında telgraf makinasını icat ederek, Mors Alfabeti diye anılan bir alfabeti de geliştirerek iletişim alanında büyük bir çığır açan Amerikalı bir ressam olan Samuel F.B. Mors’tur.⁶ Bu gelişmeleri müteakip telgraf sistemleri 1845 yılında İngiltere, 1847’de Fransa, 1849 Avusturya, 1855’te ise İspanya da kurulmuştur.⁷

Telgraf sisteminin Osmanlı coğrafyasına girişine kadar, Osmanlı Devleti’nin kendisine has bir haberleşme sisteminin mevcut olduğu bilinmektedir. *Ulak* veya *tatar* denilen kişiler aracılığıyla haberleşme hizmeti verilmekteydi ancak uzun süren yolculuklar neticesinde, haberleşme ve taşımacılık hizmetleri yerine getirilebiliyordu.⁸ Bu yönüyle birbirine uzak iki eyalet arasında bağlantı kurmak veya haber ulaştırmak oldukça zor ve meşakkatli olmuştur. Modern anlamda

³http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=TELGRAF, 23.11.2005.

⁴Claude Chappe 1763-1805 yılları arasında Fransa’da yaşamıştır. Komisyon, *Geçmişten Günümüze Posta*, PTT Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2007, s.184; Mustafa Kaçar, “Osmanlı Telgraf İşletmesi (1854-1871)”, *Çağın Yakalayan Osmanlı*, (Yay Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu ve Mustafa Kaçar), İstanbul 1995, s. 2-5.

⁵Komisyon, *Geçmişten Günümüze Posta*, s. 184.

⁶Samuel F.B. Mors 1791-1872 yılları arasında Amerika’da yaşamıştır. Ayhan Yüksel, *Doğu Karadeniz Araştırmaları*, İstanbul 2005, s. 111-114.

⁷Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, “Kırım Savaşında Haberleşme: Varna Telgraf Hattı Şebekesi”, *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856) 22-23 Mayıs 2006 Bildiriler*, İstanbul 2007, s. 119.

⁸ Menzilhanelerin birbirilerine olan uzaklıkları ülkenin farklı bölgelerine göre değişmektedir. Bu mesafelerin uzunluk ya da kısalığı coğrafi şartlara, bölgenin emniyetli oluşuna ve menzilhaneleri finanse edebilecek nitelikte yerleşim merkezlerinin olup olmamasına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bunların yanında Menzil beygirlerinin fiziksel performans ve dayanıklılıkları da menzilhaneler aralarındaki mesafelerin belirlenmesi hususunda oldukça belirleyici rol oynamıştır. Yerleşimin seyrek veya nüfus yoğununun düşük olduğu bölgelerde bahsedilen uzaklıklar 45 saate (yaklaşık 256 km) çıkabildiği gibi, müsait olan bölgelerde 3 saate (yaklaşık 17 km) kadar düşebilmektedir. Halil İnalçık, saatin fersah-ı kadimle aynı olduğunu ve her ikisinin de 7.500 duvarcı arşınına karşılık geldiğini ifade etmiştir. Bir duvarcı arşını ise 0,758 metre olup (7.500x0,758= 5685) hesabıyla bir saat’in 5.685 metreye tekabül ettiği söylenebilir. Geniş bilgi için, Halil İnalçık, “Osmanlı Metrolojisine Giriş”, (Çev. Eşref Bengi Özbilen), *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 73, İstanbul 1991, s. 44.

bir Posta Örgütü kurulması fikri Sultan II. Mahmut döneminde gündeme gelmişse de, telgraf sisteminin Osmanlı Devleti'ne girişi 1855 yılında olmuştur.⁹ Bu dönem itibariyle ilk telgraf direkleri inşa edilmiş ve İstanbul merkez olmak üzere Rumeli ve Anadolu coğrafyasının içlerine kadar iki ayrı koldan telgraf hatları döşenmiştir. Balkan Coğrafyasına ve buradan hareketle bu çalışmanın konusu olan Bosna Hersek'e kadar telgraf hizmetleri götürülmüştür.

Bosna Hersek, Osmanlı hâkimiyetinde kaldığı süre boyunca eğitim, sağlık, kültür, ulaşım, haberleşme gibi birçok alanda hizmet götürülen öncelikli eyaletlerden biri olmuştur. Orta Avrupa'ya sınır konumunda olması hasebiyle ve stratejik açıdan önemli bir üs durumunda bulunması sebebiyle, Osmanlı yönetimi Bosna Hersek'in yapılandırılması ve geliştirilmesine özellikle önem vermiştir. İşte bu hizmetlerden biri de, İstanbul ile Bosna Hersek arasındaki haberleşme ve telgraf sisteminin öncelikli olarak burada kurulmasıdır.

1. Bosna Hersek'in Osmanlı Hâkimiyetine Girişi

Farklı kültür ve inançları kendi bünyesi içinde barındırabilecek bir sisteme sahip olan Osmanlı Devleti, bünyesindeki bütün unsurları ötekileştirmeden, onların kendi kültür ve değerlerini özgürce yaşayabilmelerine imkânda sağlamıştır. Böylece Müslüman ve gayrimüslimlerin bir çatı altında huzurlu bir şekilde yaşamalarının yolunu açmıştır.¹⁰

Balkan yarımadasının kuzeybatısında bulunan Bosna-Hersek, Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki önemli eyaletlerinden biridir. İlk yıllarda haraç yolu ile Osmanlı Devletine bağlı olan Bosna, 1463 yılında Fatih Sultan Mehmet'in bölgeyi fethiyle Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Kısa sürede önemli bir merkez halini gelen Bosna, önce Rumeli Eyaleti'ne bağlanmış, 1585 yılında ise Hersek bölgesiyle birleştirilerek Bosna Eyaleti kurulmuştur. 1878 tarihine kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalan Bosna imzalanan Berlin Anlaşması'yla Avusturya-Macaristan yönetimine bırakılmıştır.

1463 ile 1878 yılları arasında 415 yıl Osmanlı yönetiminde kalan Bosna Hersek bölgesine Osmanlı Devleti'nin ilgisi, 1392 yılında Üsküp'ün fethiyle başlamıştır. Bosna'ya fetihler bu tarihten sonrada devam etmiştir. 1482 yılından itibaren tekrar fetihlere başlanmış ve böylece İsvornik ile Srebrenik bölgeleri de kontrol altına alınmıştır. 1512 yılına gelindiğinde Yajce ve Banaluka, 1584 yılında Yenipazar fethedilerek, Osmanlı Devleti'nin bölge hâkimiyet genişletilmiştir. Bosna'da 1521 yılında sancak beyi olan Gazi Hüsrev Paşa, şehirde pek çok cami, mescid, medrese, çarşı ve köprü yaptırmıştır.¹¹ Gazi Hüsrev Paşa'dan sonra Bosna Hersek'in toplumsal hayatının ilerlemesini sağlayan diğer bir kişi ise Şerif Osman Paşa'dır. Şerif Osman Paşa döneminde Bosna Hersek'te ilk basımevi ve Rüştüye Mektepleri gibi birçok hizmete imza atmıştır.¹²

⁹ Bahri Ata, "Talihsiz Osmanlı Kuşları: On Yıl Geciken Telgraf ve Straford Canning", *Türk Yurdu*, cilt 148-149, sayı 19-20, Ankara 2000, s. 152-155.

¹⁰Farklı kültür ve inançları kendi bünyesi içinde barındırmayı başaran Osmanlı Devleti'nin uyguladığı yöntemle Millet Sistemi denilmektedir. Bu sistem hakkında detaylı bilgi için, Muharrem Gürkaynak, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Yahudi Milleti" *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, sayı 8/2, s. 275-290; B. Braude, and B. Lewis, (editörler), *Christians and Jews in the Ottoman Empire. The Functioning of a Plural Society*, 2 cilt, New York and London 1982; Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teba'anın Yönetimi*, İstanbul, 1990; Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Millet Sistemi*, İstanbul, 1992; M.O.H. Ursinus, 'Millet', *The Encyclopaedia of Islam*, cilt VII, s. 61-4; K. S. Abu-Jaber, 'The Millet System in the Nineteenth Century Ottoman Empire', *Muslim World*, sayı 57, 1967, s. 212-23; Turgut Subaşı, *Anglo-Ottoman Relations and the Reform Question in the Early Tanzimat Period 1839-1852: with Special Reference to Reforms Concerning Ottoman non-Muslims*, Basılmamış Doktora Tezi, Birmingham Üniversitesi, İngiltere, 1995.

¹¹Branislav Djurdjev, "Bosna-Hersek", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, cilt VI, İstanbul 1992, s. 299; Feridun Emecen, "Bosna Eyaleti", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, cilt VI, İstanbul 1992, s. 296-297.

¹² Amra Dedeic Kırbaç, "Boşnakların Türkiye'ye Göçleri", *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, sayı 35, Kırgızistan (Mart-Nisan) 2013, s. 4.

Merkezi idarenin zayıflaması ile birlikte, Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında isyanlar başlamış, Sırbistan'da meydana gelen ayaklanmaların akabinde, Bosna'da da Sırp köylüleri isyan etmiştir. Bu isyanların bastırılmasının ardından, Bosna Hersek'in idarî yapısında önemli değişiklikler yapılmıştır. Sultan Abdülaziz döneminde çıkarılan *Vilayet Nizamnamesi* ile Bosna Hersek Eyaletten vilayete dönüştürülmüştür. Bu nizamnameye göre Bosna Vilayeti, Saraybosna, Zvornik, Banjaluka, Bihac, Travnik, Hersek, Yenipazar adlarıyla yedi sancağa ayrılmıştır. Bu yeniden yapılanma, yeni hizmetleri de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Bosna'da yapılan yenilikler arasında Vilayet meclislerinin kurulması, Ulaşım şartlarının iyileştirilerek uzak sancak ve livalara posta yolları döşenmesi, 1872 yılında ilk demiryolunun hizmete açılması gibi gelişmeler zikredilebilir.

2. Osmanlı Devleti'nde Haberleşme ve Posta Hizmetleri

Osmanlı Devleti, kuruluşundan 16. Yüzyılın ilk yarısına kadar resmi haberleşmeyi "ulak hükmü" taşıyan ulaklarla temin etmiştir. Atla giden, devlete ait resmi belgeleri bir yerden başka bir yere götürüp getiren resmi postaya *Ulak* ya da *tatar* adı verilmektedir. Elllerinde "ulak hükmü" bulunan kişiler, gelip geçtikleri yerlerde ihtiyaç duydukları binek hayvanı ve her türlü iaşeyi ücretsiz alabilmekteydiler. Bu ulaklar özel eğitim görmüş güvenilir kişiler arasından seçilmişlerdir.¹³ Ancak bu sistem zamanla bozulmuş, ulakların ayrıcalıklarını kötüye kullanmaları ve halka zarar vermeleri nedeniyle Kanuni Sultan Süleyman döneminde "Ulak-menzilhane" sistemi getirilmiştir.¹⁴ Ulaklar için yedek at beslenen Menzilhane¹⁵ denilen yerler inşa ettirmiştir.¹⁶ Bu konaklama yerlerine uğrayan postacılar burada hem dinlenme imkânı bulmuş ve hem de yorgun hayvanlarını değiştirmişlerdir. Bu görevliler, 28 Aralık 1785 tarihinde "Tataran Ocağı" adı altında örgütlenmiş ve devletin resmi haberleşmesini sağlamıştır.¹⁷

II. Mahmut dönemi ile birlikte Osmanlı Devleti'nde Modern Posta Örgütü'nün temelleri atılmış, halkında faydalanabileceği bir posta teşkilatı kurulması fikri gündeme gelmiştir.¹⁸ Bu konuya yönelik en önemli gelişme, Serasker Hüsrev Mehmet Paşa'nın, Padişah'a menzil yönetiminin postaya çevrilmesi hakkında fikirlerini içeren bir tezkire sunmuş olması ve Sultanın bununla ilgili yayınladığı Hatt-ı Hümayundur.¹⁹ Bu dönemde göze çarpan diğer

¹³ Hüdaî Şentürk, "Osmanlılarda Haberleşme ve Menzil Teşkilatına Genel Bir Bakış", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, cilt XIV, Ankara 2000, s. 446.

¹⁴ Ali Açık, "Osmanlı Ulak-Menzilhane Sistemi Çerçevesinde Tokat Menzilhanesi (1690-1840)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, cilt XIX, sayı 2, 2004, s. 5.

¹⁵ Menzil kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir. Genel anlamda "konak", "konak yeri", "bir günlük yol", "dinlenmek için durulan yer", "iki konak arasındaki uzaklık", "kervanların veya posta tatarlarının indikleri veya geceyi geçirmek için kullandıkları yer" anlamlarına gelmektedir. Fatih Müderrisoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Yolları ve Menzil Külliyesi", *Osmanlı*, Ankara 1999, cilt 10, s. 376-377; Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı (Adab-ı Osmaniye)*, İstanbul 2004, s. 329.

¹⁶ Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara 2002, s. 4-7; Alemdar Korkmaz, *Türkiye'de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri*, Ankara 1981, s. 64; Lütfi Paşa, *Asafnâme*, (Hazırlayan Ahmet Uğur, Ankara 1982, s. 15; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul 1993, s. 542-543; Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986, s. 348.

¹⁷ Şekip Eskin, *Türk Posta Tarihi*, Ankara 1942, s. 27.

¹⁸ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 1995, s. 108.

¹⁹ Sultan bu Hatt-ı Hümayun'da haberleşme sisteminin gelişmesiyle devlet düzeninin daha iyi korunacağına inanıyordu. Haberleşme kurumundan halkın faydalanmasının hazineye gelir sağlaması açısından önemli olduğunu, söz konusu haberleşme kurumunda görevlendirilecek kişiler için uygun bir ortam sağlanarak Anadolu ve Rumeli'nin belli merkezlerine görevliler atanacağını belirtmiştir. Müslüman ve Gayrimüslim tebaanın mektup

yenilik ise 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başladığı ilk aylarda Boğaziçi ve çevresinde haberleşmeyi kolaylaştırmak amacıyla ilk Semafor'un²⁰ denenmesidir. Haberleşmeyi sağladığı için de Semafor, bir tür ilkel telgraf olarak değerlendirilmiştir.²¹ Daha sonra posta teşkilatının kurulmasıyla ilgili çeşitli girişimlerde bulunulmuş ancak II. Mahmut'un ölümü sebebiyle bu çalışmalar bir süreliğine durmuştur.

II. Mahmut'tan sonra tahta geçen oğlu Sultan Abdülmecid devri, haberleşme ve posta alanında yeni bir dönem olmuştur. Tanzimat yenilikleri ile birlikte muhaberat ve posta işleri ile ilgili birçok kurum açılmış ve Posta idareleri zaman içinde gelişerek Cumhuriyet'e kadar intikal etmiştir. Tanzimat reformlarıyla birlikte yeniden yapılanan ve merkezleştirilmesi amaçlanan devlet birimlerine bir yenisi daha eklenmiştir. Haberleşme işlerini tek bir merkezde toplamak ve kontrol mekanizmasını kuvvetlendirmek amacıyla 23 Ekim 1840 tarihinde binası Mimar Gaspere Trajano Fossati tarafından tasarlanan *Posta Nezareti* hizmete açılmıştır.²² *Posta Nezareti*'nin açılışının hemen ardından İstanbul'da kurulan *Postahane-i Amire* ile haberleşme ağı öncelikle İstanbul da örgütlenmiş ve daha sonra ülkenin diğer bölgelerine yayılmıştır.²³

3. Tanzimat Döneminde Bosna Hersek'e Yapılan Posta Hizmetleri

Osmanlı Devleti'nin Bosna'ya yaptığı haberleşme ve muhaberat hizmetleri, Tanzimat dönemi ile yeni bir boyut kazanmıştır. Eski dönemlerde uzak eyaletlere ulak ve menzil sistemi ile oldukça yavaş ve zor şartlarda ulaşılmaya çalışılırken, bu dönemden itibaren posta işleri belli bir nizamla ve merkeze bağlanmak suretiyle kolaylaştırılmıştır. Buna mukabil Osmanlı Devleti Balkan coğrafyasındaki eyaletlere ulaşabilmek amacıyla ilk olarak Rumeli hattı ile bir kanal oluşturarak, Edirne'ye birçok telgraf direği ve telgrafhane inşa etmiştir.

Osmanlı coğrafyasında ayrı bir öneme haiz olan Edirne üzerinden geçen Posta yolları, Bosna'da dâhil olmak üzere Rumeli'nin birçok bölgesine ulaştırılmıştır.²⁴ Bosna Hersek'te modern posta düzeninin kurulmasıyla ilgili ilk teşebbüs 8 Mayıs 1849 tarihinde olmuştur.²⁵ Bu tarihte Bosna, Üsküp, İşkodra, Kavala, Rusçuk, Niğde ve Amasya bölgelerinde posta sisteminin kurulması kararlaştırılmıştır. Kısa bir müddet sonra 27 Haziran 1849 tarihinde İstanbul-Yenipazar-Saraybosna-Travnik arası posta hatları kurulmuştur. Eyalet dâhilinde Yenipazar-Travnik arasındaki 64 saatlik mesafeye dokuz posta hane daha inşa edilmiştir. Bu bölgelerdeki posta haneleri idare etmek ve posta evrak işleriyle meşgul olmak üzere, Bosna'ya 500 kuruş maaşa

ve emanetlerini bu merkezlerdeki görevlilere getireceklerini ifade etmiştir; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, cilt V, Ankara 1983, s. 156; BOA, HAT, 482/23630.

²⁰Semafor (Semaphore) gemiler arasında görsel olarak [haberleşmeye](#) yarayan bir sistemdir.

²¹Roderic H. Davison, "Osmanlı İmparatorluğu'na Elektrikli Telgrafın Girişi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (Çev. Durdu Mehmet Burak), s. 14, Ankara 2003, s. 347.

²²1809-1893 yılları arasında yaşamış olan Gaspere Trajano Fossati, Güney İsviçre'nin Ticino bölgesinde doğmuş, ancak 1869 tarihinde ailece İtalyan vatandaşlığına geçmiştir. Fossati 14. yüzyıldan itibaren mimarlık, resim, restorasyon alanlarında çalışan tanınmış bir aileye mensuptur. Tanzimat devrinde geldiği İstanbul'da yirmi yıl yaşamış ve başta Ayasofya'nın restorasyonu olmak üzere çok sayıda mimari proje gerçekleştirmiştir. Kendisi gibi mimar olan kardeşi Giuseppe Fossati ile birlikte çalışmıştır. İki mimar, "Fossati Kardeşler" olarak da tanınırlar. Fossati kardeşler hakkında daha detaylı bilgi için, Semavi Eyice, Fossati Gaspere ve Giuseppe, *İstanbul Ansiklopedisi*, cilt XI, İstanbul 1971, s. 5818-5823; Salih Kış, "Pul Para Ordu Osmanlı Devleti Hazinesine Kaynak Atayışında Antika Posta Pulları", *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish*, cilt 10/9, 2015, s. 321-340.

²³BOA, İDH, 4823, "Postahane-i Âmire'nin bidâyet-i ihdas ve icrası olan elli altı senesi Şaban-ı Şerifin yirmi altıncı günü...".

²⁴Hacisalihoğlu, Kırım Savaşında Haberleşme, s. 119-130; Ramazan Özey, "19. Asırda Edirne Vilayeti Coğrafyası", *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı. 6, İstanbul 2002, s. 24; Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu", *150. Yılında Tanzimat*, (Yay. Haz: Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1992, s. 180-187.

²⁵BOA, İD, No 194/10961/13 No 1265.

bir Posta müdürü ile bir Posta memuru tayin edilmiştir. Posta işlerinin mali yükü eyalet gelirlerinden karşılanmak suretiyle Bosna Hersek'te posta teşkilatı resmen kurulmuştur.²⁶

1851 senesinde Bosna'nın Avusturya başkonsolosu, Brod İskelesi (Avusturya toprağı) ile Saraybosna arasında acilen bir posta hattı kurulması gerektiğini Ömer Lütfü Paşa'ya iletmiştir. Bölgede Tanzimat'ı uygulamakla görevli olan Ömer Lütfü Paşa, Avusturya başkonsolosunun ısrarcı tutumunun ardından bölgede posta hatlarının yaygınlaştırılmasının faydalı olacağını düşünerek, 28 bölgeye daha posta hane açılması ile ilgili talebini Bâb-ı Âli'ye bildirmiştir.²⁷ Ömer Lütfü Paşa Saraybosna-Brod Hattının yanı sıra, Saraybosna-Tuzla-Raça (Sırbistan toprağı), Saraybosna-Travnik-Bihke-İhlevne –Split İskelesi (Avusturya toprağı) arasında da yeni posta hatlarının açılması gereğine inanıyordu. Bâb-ı Âli tarafından onay verilmesi halinde bu bölgelere yerleştirilecek posta müdürlerinin uygun bir maaş ile yerli halk arasından seçilebileceğini Bâb-ı Âli'ye arz etmiştir. Bunun üzerine Bâb-ı Âli, Saraybosna-Brod hattının inşasının acil olarak başlatılması için, “iki posta tatarı” görevlisi ve “bir posta müdürü”nün Bosna'ya gönderilmesinin yerinde olacağı düşüncesiyle, Ömer Lütfü Paşa'nın arzına olumlu cevap verilmiştir. Aynı zamanda Posta hane kurulmasına ihtiyaç duyulan 28 bölge için de Paşa'dan ayrıntılı bir rapor istemiştir.²⁸

Osmanlı Devleti Bosna'da ki haberleşme ağını genişletmeye devam ederek, 1865 senesinde Saraybosna-Travnik hattına ilaveten Saraybosna-Banaluka ve Saraybosna-Bihke hatları işletmeye açılmıştır.²⁹ Bosna'ya posta taşıma ile ilgili ücretlendirme, gönderilen merkezden ulaştırılan merkez arasındaki saat uzaklığına göre yapılmıştır. İstanbul-Saraybosna arası mektup gönderimi ücreti 6 kuruşa mal olmaktadır. Bosna'daki yerli halk arasında haberleşme işleri bu şekilde yürütülürken bölgede yaşayan yabancılar haberleşme işlerini çoğunlukla yabancı konsoloslukların postaları vasıtasıyla sağlamışlardır. 1876-1878 yılları arasında İstanbul ile Bosna'da bulunan posta merkezleri arasındaki mesafeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: 1876-1878 yıllarında İstanbul'dan Bosna'nın çeşitli bölgelerine uzanan Posta Hattı Güzergâhları.³⁰

Posta Merkezi	Uzaklık (Saat)
İstanbul-İhlevne	253
İstanbul-İstolçe	247
İstanbul-Banaluka	253
İstanbul-Bihke	271
İstanbul-Priboy	192
İstanbul-Saraybosna	217
İstanbul-Travnik	233
İstanbul-Trebin	259
İstanbul-Çelebipazar	209
İstanbul-Derbend	260
İstanbul-Dubniça	105
İstanbul-Koniçe	229

²⁶ BOA, İMV, No 189/5702/29 No 1266.

²⁷ Zafer Gölen, *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*, Ankara 2010, s. 358

²⁸ BOA, İMV, No 207/6684.

²⁹ BOA, BEO, Bosna Gelen Defteri, No 467, s. 297.

³⁰ Salname-i Devlet-i Ali Osmani, 1293 s. 238-240, 1294, 337-341, 1295 ve 156-160.

İstanbul-Vişegrad	200
İstanbul-Yenişehir	169

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, en kısa Posta hattı mesafesi, İstanbul-Dubniça, en uzun posta hattı mesafesi ise İstanbul-Bihke hattı arasındır. Osmanlı Devleti bu yıllar arasında Bosna'nın 14 farklı merkezine posta hattı yolu döşemiştir. İstanbul'dan Bosna'nın farklı coğrafyalarına uzanan posta hattı güzergâhları telgrafhane bulunan merkezlere göre ayarlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu dönemde Merkez ile Bosna arasına yaptırmış olduğu posta yolları, daha sonra uç kesimlerde kurulacak olan Telgrafhanelerin açılışını kolaylaştırmıştır. Posta ulaştırma sistemi genellikle belli gün ve saatler içerisinde yapılmıştır. İstanbul merkezinden her Çarşamba günü üç posta katarı yola çıkarılmıştır. Telgrafhane merkezine nazaran daha uzak bölgelere posta ulaştırmak için bu merkezlerden çıkış yapıp, mektup ve diğer posta malzemeleri hedeflenen noktalara taşınırdı. Örneğin Kumanova'dan Bosna'ya, Manastırdan İşkodra'ya yalnızca belirli günlerde postalar çıkarılabiliştir. Bosna hattındaki bu çalışma sistemi ve posta ağı zaman içerisinde daha fazla geliştirilerek posta alışverişi daha da hız kazanmıştır. 1864 yılında, bir taraftan Bosna'ya giden bazı yollar tamir edilirken, diğer taraftan bazı güzergâhlara da yeni yollar inşa edilerek, taşımacılığın daha da kolaylaştırılması hedeflenmiştir. Bosna'ya 92 saatlik mesafedeki Bihke, İzvornik, Timova, Mostar ve Zavelya bölgelerine 91 saatlik yeni yol inşa edilmiştir. Bâb-ı Âli'in inşa ettiği posta yolları sadece Bosna ile sınırlı kalmamıştır. Bütün Rumeli bölgesine benzer hizmetler götürmüştür. Rumeli bölgesinde inşa edilen posta yolları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:³¹

Tablo 2: 1864 senesinde Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye yaptığı Posta Yolları

Posta Hattı'nın Başlangıç Yeri	Posta Hattı'nın Geçtiği Yol ve Geçit Güzergâhları	Mesafe (Saat)	Değerlendirme
Niş Eyaleti	Sofya-Pazarcık-Berkofça, Köstendil-Üsküp-Somako-Prishtine Caddeleri	150	150 saatlik yolun tamamına yakını yapılmıştır.
Bosna Eyaleti	Bihke-İzvornik-Timova-Mostar-Zavelya Caddeleri	92	91 saatlik yol tamamlanmıştır.
Prizin Sancağı	Selanik ve Bosna Caddeleri	10	Selanik'te 10 saatlik yol tamamlanmıştır. Bosna caddesinin yol yapımına başlanacaktır.
İşkodra Sancağı	Bar Caddesi	9	Asker ve Efradın yardımıyla Tamamlanacak.
Selanik Eyaleti	Siroz-Drama Caddeleri	11	11 saatlik yolun yarısı tamamlanmıştır
Vidin Eyaleti	Belgradcık-Lom-Niğbolu-Lofça-Timova Caddeleri	62	Belgradcık ve Lom caddelerinin 28 saatlik kısmı bitmek üzeredir. Diğer kısımlar tamamlanacaktır.

³¹ Ceride-i Havadis, No 1206, 11 Rebiülevvel 1281.

Filibe Sancağı	Yeniköy Caddesi	10	Yarısı geçen sene tamamlandı. Bölgenin taşlık arazi olması sebebiyle diğer yarısı bu sene tamamlanacak.
Tolcu Sancağı	Babadağı-Mecidiye Caddeleri	-	Tamamlanacak.
Rumeli Eyaleti	Ohri İşkodra Caddeleri	9	Tamamlanacak.

Tablodan anlaşılacağı üzere 1864 senesinde Osmanlı Devleti'nin Rumeli'nin merkezinden başlayarak uzak noktalarına kadar ulaşan tamire muhtaç yollar, kara taşımacılığını kolay kılmak amacıyla yeniden elden geçirmiştir. Niş eyaletinden 7 farklı bölgeye yapılan posta yollarının tamamına yakını yapılmış, İşkodra, Rumeli ve Tolcu merkezlerinden başlayan yolların inşası aynı yıl içinde bitirilememiş ancak Prizin, Selanik, Vidin ve Filibe merkezlerinden başlayan yolların bir kısmı ise tamamlanmıştır. Böylece Rumeli coğrafyasında posta işlerine bağlı olarak kara taşımacılığı da geliştirilmiştir. Bosna-Hersek ile Bihaç-Travnik-Sarayevo-Vişegrad-Yenipazar-İstanbul güzergâhları en önemli kara yolu bağlantıları olarak zikredilebilir. Bosna'nın Avusturya hâkimiyetine geçişinden sonra ülkedeki ulaşım sistemi daha çok kuzey-güney yönünde gelişmiştir.³²

4. Tanzimat Döneminde Bosna Hersek'e Yapılan Telgraf Hizmetleri

Osmanlı Devleti'nde ilk Mors Sistemi Telgraf denemesi, Tanzimat döneminde İstanbul'a gelen Mors'un iş ortağı M. Chamberlain tarafından 1839 yılında yapılmıştır.³³ Daha sonra 1847 yılında da telgraf hattı çekimleriyle ilgili denemelere devam edilmiştir. Sultan Abdülmecid gerek iç güvenliği tesis edebilmek için sıkı bir haberleşme hattı elde etmek, gerekse dış devletler ile haberleşmeyi kolaylaştırmak amacıyla, telgraf sisteminin Osmanlı ülkesi için bir gereklilik olduğuna inanmaktaydı. Şunu da belirtmekte fayda var ki Kırım Savaşı, Osmanlı Devleti'nin Haberleşme alanındaki faaliyetlerine hız kazandırmıştır. Rusya'nın Balkanlar üzerindeki faaliyetlerini denetim altında tutmak ve kışkırtıcı faaliyetlerine karşı önceden tedbir almak amacıyla, merkezden Rumeli coğrafyasına çekilecek telgraf hatları Sultan'ın son derece önemseydiği bir konu olmuştur. Buna mukabil telgraf ve haberleşme sisteminin ülke içinde ve dışında yaygınlaşması Kırım Savaşı'nın devam ettiği 1854 senesine rastlamaktadır. Osmanlı Devleti'nde ilk telgraf tesislerinin yapımına Fransız De La Rue Arolfe ve Blacque Edvar adlı kişilerin katkıları ile 14 Ocak 1855'te başlanmıştır.³⁴ Osmanlı Telgrafhanesinin resmi açılışı

³² Saido Kondo, *Bosna Hersek Coğrafyası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s. 139.

³³ Sultan Abdülmecid, çeşitli hediyeler ve nişan göndererek Mors'u başarısından dolayı kutlamıştır. Osmanlı padişahının gönderdiği nişandan onur duyan Mors, yeni icat ettiği telgraf aletinden bir tanesini de ortağı M. Chamberlain ile birlikte İstanbul'a gönderdi. Robert Koleji'nin müdürü Misyoner Cyrus Hamlin'in çalışma odasında bu aygıtla özel bir gösteri yapıldı. Ancak aletin geliştirilmesi gerekliydi ve bu amaçla M. Chamberlain Viyana'ya gitmeye karar verdi. Ne var ki, M. Chamberlain'in vapuru Tuna Nehri'nde battı ve beş arkadaşıyla birlikte boğularak öldü. Komisyon, Geçmişten Günümüze Posta, s. 186.

³⁴ BOA., A. MKT. NZD., No 142/56 ; Ken Beauchamp, *History of Telegraphy*, London 2008, s. 103. Fransa'da üst düzey bir Orman Muhafaza görevlisi olan De La Rue Arolfe, o tarihlerde özel bir görevle İstanbul'da bulunmaktaydı. Blacque Edvar ise Moniteur Ottomane'nin editörünün oğludur. Kendisi Osmanlı vatandaşıdır. Aynı zamanda bir dönem elçilik Başkâtibi olarak da görev yapmıştır.

ise, 15 Eylül 1855'te yapılmıştır.³⁵ Bu tarihe gelindiğinde telgraf direklerinin büyük bir bölümünü kendisi inşa eden Osmanlı Devleti, geri kalan malzemeyi de Avrupa'dan ithal etmiştir.³⁶

Tanzimat döneminde Telgraf alt yapısı ve hizmetlerinin yaygınlaştırılması için büyük bir çaba içine girildiği görülmektedir. Sultan Abdülmecid öncelikle İstanbul ile Edirne arasında bir telgraf hattı kurulmasını ve böylelikle Rumeli kanalı ile Balkanlar ve oradan da Avrupa ile bir haberleşme hattı oluşturmayı hedeflemiştir.³⁷ 1854 yılında İstanbul-Edirne arası tamamlandıktan sonra, 28 Mayıs 1855 tarihinde bu hat Varna, Şumnu³⁸ ve Rusçuk'a kadar genişletilmiştir.³⁹ Buradan hareketle Bosna eyaleti ile ilk telgraf bağlantısının kurulması bu gelişmelerin akabinde gerçekleşmiştir.

İstanbul'dan Bosna'ya ulaşacak ilk telgraf hattının Üsküdar üzerinden çekilmesi kararlaştırılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşiv kayıtlarına göre, 29 Haziran 1858 tarihinde söz konusu telgraf hattı çekimi için gerekli malzemenin üçte ikisi merkezi yönetim tarafından gönderilecek olup, kalan üçte birlik malzemenin ise telgraf hattının inşasına kadar İzmit'te muhafaza edileceği bildirilmiştir.⁴⁰ Diğer bir kayıta ise 7 Temmuz 1858 tarihinde Bosna Telgraf Hattı'nın inşasına başlanması istenerek, Bosna'dan İşkodra'ya dönecek telgraf hattı için gerekli olan tel, direk ve diğer malzemelerinin ivedilikle temin edilmesi ve yapılan çalışmalar hakkında Bâb-ı Âli'ye bilgi verilmesi istenmiştir.⁴¹ Bu gelişmelerin ardından 18 Ağustos 1858 tarihinde Bosna ile Üsküdar arasına telgraf hattı çekimine başlanmış ve bu telgraf hattının yol güzergâhının İzmit-Sivas, Sivas-Musul arasından geçmesi belirlenmiştir. Bu işe memur olarak da Remzi Efendi tayin edilmiştir.⁴²

Remzi Efendinin tayininin yanı sıra, Hariciye Nezareti tarafından 14 Nisan 1858 tarihinde Hersek bölgesinde inşa edilecek telgrafhanenin işlerini yürütmek için Ömer Efendi'nin görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Ömer Efendi muhaberat dili Fransızca olacak olan bu telgrafhanedeki memurlara maaş tahsilatını da yapmakla görevlendirilmiştir.⁴³ Ömer Efendi telgraf direklerinin inşasına gerek olan direk ve malzemenin ölçülerini ve masraflarını belirleyip, masraf tutarlarını Maliye Nezaretine göndermiştir.⁴⁴ Fakat 1861 yılında Ömer

³⁵Diren Çakılcı, "Osmanlı- Avrupa Telgraf Hatlarında Sırbistan Emeti'nin Rolü", *Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi*, sayı 34, Ankara 2013, s. 60; Nesimi Yazıcı, "Osmanlı Telgrafında Dil Konusu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt XXVI, Ankara 1983, s. 751.

³⁶ BOA, İHR, No 111/5446.

³⁷BOA, İMMS, No 2/74; Telgraf Hatlarının inşası, Telgrafhane idaresinin resmi açılışından önce tamamlanmıştır. Edirne'de telgraf merkezinin açılmasının ve Sivastopol'un fethini müjdeleyen ilk telgrafın alınmasının ardından Edirne'de şenlikler yapılmış ve telgrafhane halka gezdirilmiştir. Şenlikler esnasında Telgrafhanenin açıldığını bildirmek suretiyle İstanbul'a Seksen yedi kelimelelik bir telgraf çekilmiş ve on bir dakika sonra cevap gelmesi üzerine, çevrede bulunanlar bu durumu büyük ilgi ve şaşkınlıkla karşılamışlardır. Bu konuyla ilgili daha detaylı bilgi için, Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, cilt II, İstanbul 1940, s. 518; Nesimi Yazıcı, "Telgrafçılık Tarihine Bir Bakış ve Osmanlı Telgrafçılığının Başlaması (Türkiye'de İlk Telgrafı Abdülmecid Çekti)", *Yıllar Boyu Tarih*, sayı 7, İstanbul 1981, s. 23-26; Tanju Demir, *Türkiye'de Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920)*, Ankara 2005, s. 53; A. Baha Gökoğlu, *Batı ve Doğuda Telgrafçılık Nasıl Doğdu?*, İstanbul 1935, s. 47.

³⁸ Edirne-Şumnu Hattı 6 Eylül 1855'te tamamlanmıştır. BOA., HR.TO., No 420/51.

³⁹ BOA., HR.TO., No 484/2 ve BOA, İHR, No 120/5972; Roderic Davison, Osmanlı Devleti'nde ki ilk telgraf hattının İstanbul-Edirne hattından daha önce, Kırım Yarımadası'nı Bulgaristan sahilinden Varna'ya bağlayan sualtı kablosu olduğunu ve Kırım Savaşı'na tedbir olarak yaptırıldığını ifade etmektedir. Davison, "Osmanlı İmparatorluğuna Elektrikli Telgrafın Girişi, s. 349.

⁴⁰ BOA, HR. MKT, No 243/65.

⁴¹ BOA, HR. MKT, No 245/54.

⁴² BOA, MKT. VM, No 322/24.

⁴³ BOA, HR. MKT, No 235/8.

⁴⁴ BOA, HR. MKT, No 328/61.

Efendi'nin yerine daha "yetenekli ve dirayetli" bir mühendis tayininin gerekli olduğu ve bunun icabının yapılması gerektiği Bâb-ı Âli'ye bildirilmiştir.⁴⁵

Diğer taraftan 25 Haziran 1862 tarihinde Priştine bölgesinden Yenipazar yolu ile Bosna'ya çekilecek olan telgraf hattı yapımının henüz bitirilemediği için muhaberatın yapılamadığını ve adı geçen hattın süratle bitirilmesi Bâb-ı Âli tarafından talimat verilmiştir.⁴⁶ Bu talimatlar doğrultusunda yapılan çalışmalar sonucunda Bosna ile Priştine arasındaki telgraf hattı inşası tamamlanarak, 4 Kasım 1862'de bu hat üzerinde Türkçe muhaberat yapılmaya başlanmıştır.⁴⁷

Osmanlı Devleti bu bölgede sadece telgraf sistemi kurmakla kalmamış aynı zamanda bölgedeki telgraf hatlarının kontrolünü de takip etmiştir. Bosna Merkezi'nden Hariciye Nezaretine çekilen 23 Mayıs 1864 tarihli bir telgrafa göre, Tulça bölgesi ile Sünne bölgesi arasındaki telgraf hattının koptuğu bildirilmiş ve hasarların büyük olması hasebiyle, yerine yeni bir hat inşa edilmesinin uygun olacağı kararlaştırılmıştır. Bunun maliyet tutarı ise 9,506 Frank olarak hesaplanmıştır. Ayrıca Niş, Priştine ve Bosna arasında var olan hatların Avusturya, Selanik, İşkodra, bölgelerindeki yeni hatlar ile bağlanarak muhaberatın kolaylaştırılması talep edilmiştir. Yine Travnik ve Banaluka kasabalarının Gradşikay'a bağlanabilmesi için gerekli masrafların merkezden karşılanması için, Bosna valiliği bu doğrultuda bir talepte bulunmuştur.⁴⁸ Osmanlı merkez yönetimi bu talepler doğrultusunda çalışmalar yapmış ve bu eksikliğin giderilmesi için ihtiyaç olan tel ve kablonun Avrupa'dan getirmesine karar vermiştir.⁴⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi kaynaklarına göre, 1 Ekim 1864 tarihi itibarıyla, Bosna Telgrafhanesine bağlı telgraf hatlardan, hizmet dışı olanlar tamir edilmiş ve bütün telgraf hatlarının kullanılabilir duruma getirilmiştir.⁵⁰

Öyle anlaşılıyor ki bütün çabalara rağmen telgraf merkezlerinde ve hatlarında sık sık arızalar meydana gelmektedir. 18 Temmuz 1868 tarihinde Bosna'dan Maliye Nezareti'ne çekilen başka bir telgrafa göre, Bosna Merkez telgrafhanesi işlevini yerine getiremeyecek duruma geldiği için, yeni bir mekân kiralanması yoluna gidilmiş, ancak buna izin verilmediği için yeni bir telgraf hane inşasına, arızalı olan telgraf direklerinin tamirine karar verilmiştir.⁵¹ Bâb-ı Âli yapılacak yeni telgrafhanenin "mahallinin ve masraflarının" bildirilmesi durumunda, bütün giderlerin merkezden karşılanacağını bildirmiştir. Görüldüğü gibi, Bâb-ı Âli bütün ekonomik sıkıntılara rağmen, bölgeye sunulan telgraf hizmetleri için fedakârlıktan kaçınmamıştır.⁵²

Osmanlı Devleti sadece merkezi yerleşim bölgelerine değil, zaman ve imkânlar ölçüsünde devletin sınır hudutlarına da telgraf hattı çekmeye ve telgrafhane inşa etmeye özen göstermiştir. Özellikle Sırbistan ve Avusturya sınır hudutlarına çekilen telgraf hatları vasıtasıyla, Hersek bölgesindeki Sırp ve Avusturya baskısını yakından takip edebilmiştir. Bâb-ı Âli'nin bu bölgede ki tüm faaliyetlerden bölgede kurduğu muhabere sistemi vasıtasıyla haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Sırbistan'a sınır yakınlığı olan İzvornik bölgesine 25 Şubat 1866 tarihinde Gradcika'dan çekilecek telgraf hattı için gerekli olan teller Bâb-ı Âli tarafından temin

⁴⁵ BOA, MKT. NZD, No 341/12.

⁴⁶ BOA, MKT. NZD, No, 427/29.

⁴⁷ BOA, İHR. No, 196/11145.

⁴⁸ BOA, MVL, No 1065/719.

⁴⁹ BOA, İHR, No, 207/1192.

⁵⁰ BOA, AMK. TMHM, No, 313/49.

⁵¹ BOA, AMKT. MHM, No, 437/7.6

⁵² BOA, İŞD, No, 7/393.

edilmiştir. Bu hatların tamirinde kullanılacak fincan ve makaralarda Viyana'dan temin edilmiştir.⁵³

İzbornik bölgesine çekilen diğer bir telgraf hattı ise Bosna merkezinden uzatılmıştır. 10 Temmuz 1866'da inşası tamamlanarak hizmete açılmış ve muhabereye başlanmıştır. Bu hizmetlerinden dolayı İzbornik kaymakamı Hilmi Efendi, Naib Sadık Efendi, Müfti Ethem Efendi, Mal Müdürü Esad Efendi ve Tahrirat Müdürü Tahsin Efendi, Sultan Abdülaziz'e bu bölgeyi "telgraf nimetiyle lutüflendirdiği" için teşekkürlerini beyan eden bir mazbata göndermişlerdir. Bosna Valisi olan Şerif Osman Paşa'da teşekkürlerini sultana arz etmiştir.⁵⁴

Bosna Merkezinden, Hariciye Nezaretine çekilen 19 Haziran 1865 tarihli bir telgraftan anlaşıldığına göre, Avusturya sınır hududuna bir telgraf hattının inşası için izin istenmiştir. Bu telgraf hattının yapımı için de, daha önce telgraf idaresi memurluğu yapmış ve hâlihazırda Bosna Telgrafhanesi Müdürü olan Bekir Efendi'nin tayin edilmesi talep edilmiştir. Bu telgraf hattının inşası için on bin kuruşun hazineden temin edilmesi gerektiği ve uygun görülürse padişah tarafından ferman ile izin çıktıktan sonra ona göre hareket edileceği belirtilmiştir.⁵⁵

Diğer bir önemli Bosna vilayeti ise Yenipazar Sancağıdır. Bosna'nın Yenipazar Sancağı hem Sırp sınırına yakın olması, hem de 18. yüzyıldan itibaren artan Avusturya baskısına maruz kalması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin özellikle önemseydiği sancaklardan bir olmuştur.⁵⁶ Osmanlı Devleti bu bölgedeki olayları kontrol edebilmek için Yenipazar sancağında bir telgrafhane açılmasını gerekli görmüş ve bunun için gerekli mal ve eşyanın tutarının devlet tarafından karşılanacağı belirtilmiştir.⁵⁷ Telgraf hattı ve telgrafhane inşası yapılan diğer bölgeler ise, Mostar, Nikşik, Banaluka'dır. Bosna Vilayetinden Nafia Nezaretine çekilen 9 Ocak 1869 tarihli bir telgraf namede Mostar'dan Nikşik'e kadar bir telgraf hattı çekilmesinin gereği belirtilmiş, icabının gelecek cevaba bağlı olduğu ifade edilmiştir.⁵⁸ Buna mukabil 1869 yılında Karadağ sınırları dâhilinde olan Nikşik'in telgraf bağlantısı tamamlanmıştır.⁵⁹

Bosna Vilayeti'ne bağlı Banaluka bölgesinde ihtiyaca cevap veremeyen telgrafhane binasının satılarak geliri ve alınacak bağışlar ile yeni bir telgrafhane inşa edilmesine karar verilmiş, 2 Kasım 1870'te Maliye ve Naifa Nezaretlerine Bosna Vilayeti tarafından bu istekler bildirilmiş, Padişah'tan çıkacak izne göre hareket edileceği ifade edilmiştir. Ayrıca açılacak telgraf haneye Fransızca lisanını bilen memurların tayin olunması isteği beyan edilmiştir.⁶⁰ Bu talep Bâb-ı Âli tarafından olumlu karşılanarak burada istihdam edilmek üzere telgrafhane memurları görevlendirilmiştir.

Bosna Hersek'e yapılan telgraf hizmetleri, hiç şüphesiz ki bölgeye yeni bir iş kolu ve istihdam alanı da kazandırmıştır. Bosna merkezinden başlayan telgrafhane idari yapılanması yıllar içinde diğer şehir merkezlerine de ulaştırılarak, haberleşme sisteminde canlılık sağlanmıştır. Buna mukabil telgrafhane kurulan merkezlerde zaman içinde ihtiyaç duyulan iş kolları neticesinde

⁵³BOA, MKT. MHM, No 349/29.

⁵⁴BOA, MKT. MHM, No 360/14.

⁵⁵BOA, İHR, No, 213/12379.

⁵⁶Zafer Çakmak, "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti İle Yaptığı Anlaşma" *Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ, 2003, s. 19.

⁵⁷BOA, ŞD, No 1902/1.1

⁵⁸BOA, A.MKT. MHM, No 431/43.

⁵⁹BOA, BEO, Ayniyat Defteri, No 854 s.110; Mostar-Nikşik Hattı 24 saatlik bir hat olarak inşa edilmiştir. Hattın inşası için 12.692 Frank ve memur maaşları içinse 4.739 kuruş harcanmıştır.

⁶⁰BOA, İDH, No 622/43279.

belirli bir hiyerarşi doğmuştur. Aşağıdaki tabloda Saray Bosna merkezinde bulunan idari birimler ve bu birimlerde görevlendirilen personelin isimleri yer almaktadır.

Tablo 3: 1866-1877 Tarihleri Arasında Bosna Vilayeti, Saray Bosna Merkezinde Telgraf İdari Birimleri ve Personel Listesi⁶¹

YIL	İDARİ BİRİMLER	PERSONEL ADI	YIL	İDARİ BİRİMLER	PERSONEL ADI
1866	Vilayet Telgraf Müfettişi Müdür Ser-Muhabere Memuru Muhabere Memuru Ser-Muhabere Memuru Muhabere Memuru Muhabere Memuru	Lebib Efendi Bekir Efendi Halil Efendi Serhad Efendi Mösyö Laşer Mösyö İngliler Mösyö Mikoli	1867	Vilayet Telgraf Müfettişi Müdür Ser-Muhabere Memuru Muhabere Memuru Ser-Muhabere Memuru Muhabere Müşaviri Muhabere Memuru Umum Merakiz Makinecisi	Lebib Efendi Bekir Efendi İzzet Efendi Hamdi Efendi Mösyö Laşer Efendi Mösyö Bazil Mösyö Martini Mösyö İsteban
1868	Vilayet Telgraf Müfettişi Müdür Ser-Muhabere Memuru Ser-Muhabere Memuru Muhabere Memuru Ser-Muhabere Memuru Muhabere Memuru Umum Merakiz Makinecisi	Lebib Efendi Bekir Efendi Nuri Efendi Mösyö Laşer Hasan Efendi Mösyö Bazil Mösyö Martini Mösyö İsteban	1869	Vilayet Telgraf Müfettişi Telgraf Müfettiş Muavini Müdür Ser-Muhabere Memuru İkinci Muhabere Memuru Fransızca Ser Muhabere Memuru Muhabere Memuru Muhabere Memuru Muhabere Memuru Umum Merakiz Makinecisi	Lebib Efendi Bekir Efendi Edip Efendi Nazmi Efendi Rıza Efendi Mösyö Laşer Mösyö Bazil Mösyö Balas Erkiri İsteban Efendi
1870	Vilayet Telgraf Müfettişi Telgraf Müfettiş Muavini Katib Umum Merakiz Makinecisi Müdür Ser-Muhabere Memuru Muhabere Memuru Muhabere Memuru Şifre-i İstasyon Memuru Ser-Muhabere Memuru Muhabere Memuru Muhabere Memuru	Lebib Efendi Bekir Efendi Rifat Efendi Mösyö İsteban Edip Efendi Nazmi Efendi Rıza Efendi Şerif Efendi Mösyö Laşer Mösyö Bazil Mösyö Belaz Mösyö Erkiri	1871	Vilayet Telgraf Müfettişi Telgraf Müfettiş Muavini Kâtibi Umum Merakiz Makinecisi Müdür Ser Muhabere Memuru Ser Muhabere Memuru Ser Muhabere Memuru Ser Muhabere Memuru Muhabere Memuru Şifre-i İstasyon Ser-Muhabere Memuru Muhabere Memuru Muhabere Memuru	Lebib Efendi Bekir Efendi Rifat Efendi İsteban Efendi Edip Efendi Nazmi Efendi Şerif Efendi Mösyö Bazil Rıza Efendi Mösyö Laşer Mösyö Bazil Mösyö Belaz Mösyö Erkiri
1873	Müfettiş Muavini Müdür Telgraf Memuru Telgraf Memuru Telgraf Memuru Telgraf Çavuşu Telgraf Çavuşu	Süleyman Efendi Ahmed Raşid Bey Şerif Efendi Hamdi Efendi Zühdü Efendi Raşid Ağa Hacı Ahmed Ağa	1874	Vilayet Telgraf Müfettişi Müfettiş Muavini Merkez Müdürü Ser-Muhabere Memuru Muhabere Memuru Muhabere Memuru Muhabere Memuru Muhabere Memuru Muhabere Memuru Posta Kâtibi Lisan-ı Ecnebi Muhaberat Baş Memuru Umum Merakiz Makinecisi	Mehmet Şevket Bey Süleyman Fevzi Efendi Sadettin Efendi Şerif Efendi Mustafa Efendi Zühdü Efendi Raci Efendi Tahsin Efendi Vefik Efendi Zeynel Efendi Laşer İsteban Efendi
	Vilayet Telgraf Müfettişi Müfettiş Muavini Müdür Muhabere Memuru Muhabere Memuru Muhabere Memuru Posta Kâtibi	Asaf Bey Fevzi Efendi Mustafa Bey Şerif efendi Mustafa Efendi Zühtü Efendi Tahsin Efendi		Vilayet Telgraf Müfettişi Müfettiş Muavini Müdür Muhabere Memuru Muhabere Memuru Muhabere Memuru Posta Kâtibi	Asaf Bey Fevzi Efendi Mustafa Bey Şerif efendi Mustafa Efendi Zühtü Efendi Tahsin Efendi

⁶¹ Bosna Vilayeti Salnamesi, 1283-1295.

1875	Muhabere Memuru Muhabere Memuru Muhabere Memuru Lisan-i Ecnebi muhabere memuru Lisan-i Ecnebi muhabere memuru Lisan-i Ecnebi muhabere memuru Telgraf Çavuşu Telgraf Çavuşu Telgraf Çavuşu	Süleyman Efendi Zeynel Efendi Zikri Efendi Danderya Efendi Milyanoş Efendi Purusyan Efendi Raşid Ağa Hamdi Ağa Tolunağa	1876	Muhabere Memuru Muhabere Memuru Muhabere Memuru Lisan-i Ecnebi muhabere memuru Lisan-i Ecnebi muhabere memuru Lisan-i Ecnebi muhabere memuru Lisan-i Ecnebi muhabere memuru Telgraf Çavuşu Telgraf Çavuşu Telgraf Çavuşu	Süleyman Efendi Zeynel Efendi Zikri Efendi Danderya Efendi Milyanoş Efendi Purusyan Efendi Raşid Ağa Hamdi Ağa Tolunağa
1877	Vilayet Telgraf Müfettişi Saraybosna Telgraf ve Posta Müdürü Muhabere Memuru Muhabere Memuru Muhabere Memuru Muhabere Memuru Muhabere Memuru Muhabere Memuru Saray Merkez Posta Memuru	Asaf Bey Mustafa Bey Sami Efendi Kubay Efendi Şerif Efendi Rıfat Efendi Yasef Efendi Hayri Efendi Zeynel Efendi	1877	Vilayet Telgraf Müfettişi Kâtipi Lisan-i Ecnebiye Muhabere ve İttihad-ı Posta Memuru Ecnebiye Muhabere Memuru Ecnebiye Muhabere Memuru Ecnebiye Muhabere Memuru	Asaf Bey Abdi Efendi Rikard Efendi Dalyan Efendi Koçarıs Efendi Petroskov Efendi

Tabloda görüldüğü gibi Saray Bosna Merkezi, Vilayet Telgrafhanesinde en üst birim Telgraf Müfettişliğidir. Telgraf Müfettişi bütün birimleri denetleyerek, Telgrafhane'de açılacak yeni bir birim, çalışanların sayısı, iş düzeni gibi hususlarda nizamı sağlamaktadır. Telgraf Müfettişinden sonraki bir alt birimdeki kişi Müfettiş Muavinidir. Bu düzeni sırasıyla Telgrafhane Müdürü, Ser-Muhabere, Lisan-ı Ecnebi muhabere, Muhabere Memurlukları izlemektedir. Bunların yanı sıra Bosna Vilayeti Telgrafhanesi'nde Kâtiplik, Umum Merakiz Makinecisi, Telgrafhane çavuşluğu gibi yan birimler de açılmıştır. 1866 yılında 7 çalışmanı mevcutken, 1877 yılına gelindiğinde bu sayı 13'e çıkmıştır. 1866 yılında 2 ser-muhabere ve 2 muhabere memuru mevcut iken, 1877 yılında muhabere memuru 6 kişidir. Bununla birlikte Yabancı Memurların başı olarak kabul edilen Lisan-ı Ecnebiye ve İttihad-ı Posta Memurluğu birimi açılmıştır. Öyle anlaşılıyor ki bu yıllar arasında iş kolları ve memur sayılarında artış olmuştur. Bunun yanı sıra Telgrafhane yabancı uyruklu vatandaşlarda istihdam edilmiştir. Bosna Hersek'te bu dönemde açılan Telgrafhane Merkezleri ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4. 1866-1878 Tarihleri Arasında Bosna Hersek'te Telgrafhane Açılan Merkezler.⁶²

Tarih	Merkez
1866	Saray, Mostar, Travnik, Banaluka, Gradşika, Vişegrad, Seniçe, Yenipazar
1867	Saray, Mostar, Travnik, Banaluka, Gradşika, Vişegrad, Seniçe, Yenipazar, İzvornik, Tuzla
1868	Saray, Mostar, Travnik, Banaluka, Gradşika, Vişegrad, Seniçe, Yenipazar, İzvornik, Tuzla, İhlevne, Biyelina, Bihke
1869	Saray, Mostar, Travnik, Banaluka, Gradşika, Vişegrad, Seniçe, Yenipazar, İzvornik, Tuzla, İhlevne, Biyelina, Bihke, Gaçka, Nikşik, Brod, Breçka
1870	Saray, Mostar, Travnik, Banaluka, Gradşika, Vişegrad, Seniçe, Yenipazar, İzvornik, Tuzla, İhlevne, Biyelina, Bihke, Gaçka, Nikşik, Brod, Breçka, Srebreniçe, Akova, Taşlıca, Kolaşin, Berena
1871	Saray, Mostar, Travnik, Banaluka, Gradşika, Vişegrad, Seniçe, Yenipazar, İzvornik, Tuzla, İhlevne, Biyelina, Bihke, Gaçka, Nikşik, Brod, Breçka, Srebreniçe, Akova, Taşlıca, Kolaşin, Berena, Çelebipazar, Bleke

⁶² Bosna Vilayeti Salnamesi, 1283-1295.

1873	Saray, Mostar, Travnik, Banaluka, Gradşika, Vişegrad, Seniçe, Yenipazar, İzvornik, Tuzla, İhlevne, Biyelina, Bihke, Gaçka, Nikşik, Brod, Breçka, Srebreniçe, Akova, Taşlıca, Kolaşin, Berena, Çelebipazar, Bleke, Trebin
1874	Saray, Mostar, Travnik, Banaluka, Gradşika, Vişegrad, Seniçe, Yenipazar, İzvornik, Tuzla, İhlevne, Biyelina, Bihke, Gaçka, Nikşik, Brod, Breçka, Srebreniçe, Akova, Taşlıca, Kolaşin, Berena, Çelebipazar, Bleke, Trebin, Berçe, Derbend
1875	Saray, Mostar, Travnik, Banaluka, Gradşika, Vişegrad, Seniçe, Yenipazar, İzvornik, Tuzla, İhlevne, Biyelina, Bihke, Gaçka, Nikşik, Brod, Breçka, Srebreniçe, Akova, Taşlıca, Kolaşin, Berena, Çelebipazar, Bleke, Trebin, Berçe, Derbend, Yenivaroş, Metroviçe
1876	Saray, Mostar, Travnik, Banaluka, Gradşika, Vişegrad, Seniçe, Yenipazar, İzvornik, Tuzla, İhlevne, Biyelina, Bihke, Gaçka, Nikşik, Brod, Breçka, Srebreniçe, Akova, Taşlıca, Kolaşin, Berena, Çelebipazar, Bleke, Trebin, Berçe, Derbend, Yenivaroş, Metroviçe
1877	Saray, Mostar, Travnik, Banaluka, Gradşika, Vişegrad, Seniçe, Yenipazar, İzvornik, Tuzla, İhlevne, Biyelina, Bihke, Gaçka, Nikşik, Brod, Breçka, Srebreniçe, Akova, Taşlıca, Kolaşin, Berena, Çelebipazar, Bleke, Trebin, Berçe, Derbend, Yenivaroş, Metroviçe,
1878	Saray, Mostar, Travnik, Banaluka, Gradşika, Vişegrad, Seniçe, Yenipazar, İzvornik, Tuzla, İhlevne, Biyelina, Bihke, Gaçka, Nikşik, Brod, Breçka, Srebreniçe, Akova, Taşlıca, Kolaşin, Berena, Çelebipazar, Bleke, Trebin, Berçe, Derbend, Yenivaroş, Metroviçe, Çayniçe, Poçitel, Pridor, Lubin

Tabloda da görüldüğü gibi 1866 yılında Bosna’da telgraf inşası Osmanlı Devleti’nin elinden çıktığı 1878’e kadar devam etmiştir. Örneğin 1878 yılında telgraf hatları Çayniçe, Poçitel, Pridor ve Lubin’e kadar uzatılmıştır. Bu tarihte eyalette toplam 33 merkezde tegrafhane mevcuttu. Osmanlı Telgrafhanelerinde Türkçe haberleşme yapıldığından Bosna’da yaşayan yabancılar için Saray, Brod, Banaluka, Mostar, Vişegrad, Seniçe ve Gradşika’da yabancı telgraf acenteleri açılmıştır.⁶³

Telgraf hizmetlerinden oldukça memnun kalan Bosnalılar telgraf direklerinin inşasına gönüllü olarak yardım etmişlerdir. Bosna Meclis-i Umumisi Osmanlı Devlet’ine daha çok bölgede telgraf açılması hususunda isteklerini belirten mektuplar göndermiştir. Bosna halkının bu isteğine Osmanlı Devleti’nin olumlu cevap vermesi neticesinde kısa süre içinde Bosna coğrafyasının hemen hemen her köşesine telgraf hatları döşenmiştir.⁶⁴

Daha sonraki yıllarda da Osmanlı Devleti telgraf ağlarını genişletmeye devam etmiş, Bâb-ı Âli telgraf sisteminin yaygınlaştırılması için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır. Anadolu’da yan kollar ortaya çıkmış ve bir büyük hat Anadolu’dan Suriye yoluyla Mısır ve Arabistan’a kadar genişletilmiştir.⁶⁵ Odessa’daki Rus telgraf ağıyla Karadeniz ağının bağlantısı yapılmış, bu hatlara yeni Balkan kasabaları da eklenmiştir. 1865 yılına gelindiğinde Osmanlı coğrafyasında 51’i Rumeli, 42’si Anadolu’da olmak üzere 93 telgraf merkezi mevcuttur. 1870 yılında ise 143’ü Rumeli bölgesinde olmak üzere 301 tane telgrafhane bulunmaktadır.⁶⁶

⁶³ Ceride-i Havadis, No 2930, 17 L 1292, s. 3.

⁶⁴ BOA, BEO, Ayniyat Defteri, No 854, s. 115

⁶⁵ Davison , “Osmanlı İmparatorluğuna Elektrikli Telgrafın Girişi”, s. 355.

⁶⁶Komisyon, Geçmişten Günümüze Posta, s. 193.

Sonuç

Müslüman ve gayrimüslimleri huzur içerisinde yönetebilecek bir sisteme sahip olan Osmanlı Devleti, bünyesindeki bütün unsurları ötekileştirmeden, onların kendi kültür ve değerlerini özgürce yaşayabilmelerine imkânda da sağlamıştır. Sadece onların kimliklerini özgürce yaşamalarına izin vermekle kalmamış, aynı zamanda bu farklı unsurların yaşadıkları bölgeleri imar etmeye de özen göstermiştir.

1463 ile 1878 yılları arasında 415 yıl Osmanlı Devleti yönetiminde kalan Bosna Hersek'in şehir ve kasabalarında büyük imar faaliyetleri ve gelişmeler meydana gelmiştir. Özellikle şehirlerin gelişmesinde bazı yöneticilerin özel gayretleri önemli yer tutmaktadır. 1521 yılında Bosna'ya Sancak Beyi olarak atanan Gazi Hüsrev Bey, bölgenin fiziksel gelişimine önemli katkılarda bulunmuş ve bölgede birçok mescit, medrese cami, çarşı ve köprü yaptırmıştır. Daha sonra 1861-1869 tarihleri arasında Bosna Hersek'te valilik yapan, Şerif Osman Paşa'nın valiliği sırasında ise Bosna'da kültürel faaliyetler oldukça artmış, ilk basım evi açılmış, Rüştüye Mektepleri kurulmuş ve ilk telgraf hattı çekilmiştir.

Osmanlı Devleti, İstanbul'dan Edirne'ye ve Edirne'den de Rumeli coğrafyasına haberleşme ağı kurmuş ve böylelikle modern haberleşme tekniklerinin ilk temelini atmıştır. Aynı dönemde, Rumeli coğrafyasının bir parçası olan ve bilhassa stratejik konumu itibarıyla Bosna'ya posta hizmetinin ulaştırılmasına çok önem verilmiştir. Sultan II. Mahmut döneminde modern anlamda posta teşkilatının ve posta örgütlerinin kurulmasından sonra, Sultan Abdülmecid döneminde ilk telgraf hattı yapımına başlanmış ve muhabere sistemi daha belirgin bir hal almıştır. Her ne kadar telgraf sisteminin Bosna coğrafyasına girişi 1858 yılında olmuşsa da, bunun alt yapısı, 1849 yılında İstanbul-Yenipazar-Saraybosna-Travnik bölgeleri arasında modern usullere uygun olarak posta hatları inşa edilmesiyle başlamıştır. Bosna, telgraf sistemiyle ilk olarak 1858 yılında tanışmıştır. Bu tarihten itibaren telgraf inşası için gerekli malzemeler temin edilerek 1860 yılında Bosna ile İstanbul arasında telgraf hattı inşa edilmiştir.

Bosna'ya yapılan telgraf hattı ve telgrafhane hizmetleri, Bosna Hersek'in Osmanlı yönetiminden ayrıldığı 1878 yılına kadar devam etmiştir. Başta Saraybosna merkez olmak üzere, birçok sancak ve kazaya ulaştırılan Telgraf hatları sayesinde, Bosna'nın en uç bölgelerinde dahi yeni telgrafhaneler açılmıştır. 1866 yılında Bosna'nın belli başlı merkezleri olan Saray, Mostar, Travnik, Banaluka, Gradşika, Vişegrad, Seniçe, Yenipazar bölgelerinde telgrafhaneler kurulmuş ve buralarda görev yapmak üzere Telgraf Müfettişi, Telgrafhane Müdürü, Müdür Muavini, Ser-Muhabere ve Muhabere memurları tayin edilmiştir. Bununla birlikte Bosna Coğrafyasında yaşayan yabancılar için Saray, Brod, Banaluka, Mostar, Vişegrad, Seniçe ve Gradşika'da yabancı telgraf acenteleri açılarak, yabancı dil bilen veya yabancı uyruklu kişiler arasından "Lisan Muhabere Memuru" seçilmiştir. 1878 yılında telgraf hatları Çayniçe, Poçitel, Pridor ve Lubin'e kadar uzatılmıştır. Bu tarihte, Saray, Mostar, Travnik, Banaluka, Gradşika, Vişegrad, Seniçe, Yenipazar, İzvornik, Tuzla, İhlevne, Biyelina, Bihke, Gačka, Nikşik, Brod, Brečka, Srebreniçe, Akova, Taşlıca, Kolaşin, Berena, Çelebipazar, Bleke, Trebin, Berçe, Derbend, Yenivaroş, Metroviçe, Çayniçe, Poçitel, Pridor, Lubin olmak üzere toplam 33 merkezde tegrafhane inşa edilmiştir.

Şüphesiz ki Bosna Hersek'in stratejik konumu, devlet tarafından muhaberat hizmetlerinin bu bölgeye inşasının ve öncelik vermesinin sebeplerinden biri sayılabilir. Özellikle sınır boylarına yakın yerlerin merkez ile iletişimini sağlamak amacıyla telgraf hattı çekilmesine karar verilmiş ve bunun için gerekli olan tel, fincan, telgraf direği gibi temel malzemeler de Avrupa'dan temin edilmiştir. İlk olarak Üsküdar'dan Bosna'ya ulaşan haberleşme ağı, zamanla Bosna'nın merkeze en uzak vilayetlerine kadar ilerlemiştir. Buna yönelik karayolu yapımına ve kara

taşımacılığına da önem veren Osmanlı Devleti, Bosna kanalı üzerinden Rumeli deki birçok bölgeye haberleşme ağını genişletmiştir.

Osmanlı Devleti, Bosna merkezli inşa ettiği ulaşım ve haberleşme hatları ile kendi himayesinde bulunan Rumeli bölgesindeki muhaberatını daha da sağlıklı hale getirmiştir. Bununla birlikte, Avrupa ile olan irtibatını kuvvetlendirerek, Avrupa siyasetini daha yakından takip edip, bu siyasete daha fazla müdahil olabilmeyi hedeflemiştir. Bosna Hersek'te kurulan telgraf sistemi sayesinde Rumeli coğrafyasının birçok bölgesi ile haberleşme işleri kolaylaşmıştır. Bu haberleşme sistemi vasıtasıyla, Bâb-ı Âli bu coğrafyada gerçekleşecek olası bir tehlikeden sağlıklı ve hızlı bir biçimde haberdar olabilme ve zamanında olaylara müdahale edebilmesinin yolunu da açmıştır.

Bosna halkı Osmanlı yönetiminin bu coğrafyaya götürdüğü telgraf hizmetlerini büyük bir memnuniyetle karşılamış, hatta telgraf hattının ulaştırılmadığı bölgelerde telgrafhane açılması için gönüllü olarak yardımda da bulunmuşlardır. Bu gelişmeleri müteakip Bosna'nın Avusturya hâkimiyetine girdiği 1878 yılına kadar, Bosna coğrafyasının hemen hemen her köşesine telgraf sistemi ulaştırılmıştır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Kaynakları

- BOA, MKT. MHM, No 349/29.
- BOA, A. MKT. MHM, No 431/43.
- BOA, AMK. TMHM, No 313/49.
- BOA, HAT, No 482/23630.
- BOA, HRMKT, No 235/8.
- BOA, HRMKT, No 328/61.
- BOA, İDH, No 4823.
- BOA, İDH, No 622/43279.
- BOA, İHR, No 111/5446.
- BOA, İHR, No 120/5972.
- BOA, İHR, No, 207/1192
- BOA, İHR, No 213/12379.
- BOA, İHR. No 196/11145.
- BOA, İMMS, No 2/74.
- BOA, İŞD, No 7/393.
- BOA, MKT. NZD, No 427/29.
- BOA, MKTMHM, No 360/14.
- BOA, MKTNZD, No 341/12.
- BOA, MVL, No 1065/719.
- BOA, ŞD, No 1902/11.
- BOA, AMKT. MHM, No 437/76.
- BOA, MKT. VM, No 322/24
- BOA, A.MKT. NZD, No 142/56
- BOA, HR. TO, No 420/51.
- BOA, HR. TO, No 484/2.
- BOA, HR. MKT, No 243/65.
- BOA, HR. MKT, No 245/54.
- BOA, İD, No 194/10961.

BOA, İMV No 189/5702.
BOA, İMV, No 207/6684.
BOA, BEO, Bosna Gelen Defteri, No 467.
BOA, BEO, Ayniyat Defteri, No 854.

Devlet Salnameleri

Salname-i Devlet-i Ali Osmani, 1263, (1847).
Salname-i Devlet-i Ali Osmani, 1293,1294, 1295.
Bosna Vilayeti Salnamesi, 1283-1295.

İnternet Kaynakları

“Telgraf”, Vikipedi Digital Ansiklopedi, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Telgraf>, 10.12,2012.

Gazeteler

Ceride-i Havadis, No 1206, 11 R 1281.
Ceride-i Havadis, No 2930, 17 L 1292.

Araştırma Eserler

Abu-Jaber, K. S. (1967), 'The Millet System in the Nineteenth Centre Ottoman Empire', *Muslim World*, sayı 57, s. 212-23.

Açikel, Ali, “Osmanlı Ulak-Menzilhane Sistemi Çerçevesinde Tokat Menzilhanesi (1690-1840)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, cilt XIX, sayı 2, 2004, s. 1-33.

Ata, Bahri (2000), “Talihsiz Osmanlı Kuşları: On Yıl Geciken Telgraf ve Straford Canning”, *Türk Yurdu*, C.148-149, S.19-20, Ankara, s. 152-155.

Beauchamp, Ken (2008), *History of Telegraphy*, London.

B. Braude ve B. Lewis (1982), (editörler), *Christians and Jews in the Ottoman Empire. The Functioning of a Plural Society*, 2 cilt, New York and London.

Çakılcı, Diren (2013), “Osmanlı-Avrupa Telgraf Hatlarında Sırbistan Emareti'nin Rolü”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sayı 34, Ankara, s.59-82.

Çakmak, Zafer (2003), “Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Herseği İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti İle Yaptığı Anlaşma” *Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ, s16-20.

Danişmend, İsmail Hami (1983) *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.V, Ankara.

Davison, H. Roderic (2003), “Osmanlı İmparatorluğu'na Elektrikli Telgrafın Girişi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (Çev. Durdu Mehmet Burak), sayı14, Ankara, s.347-386.

Demir, Tanju (2005), *Türkiye'de Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920)*, Ankara.

Djurdjev, Branislav (1992), “Bosna-Hersek”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, cilt VI, İstanbul, s.297-305.

Emecen, Feridun (1992) “Bosna Eyaleti”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, cilt VI, İstanbul, s.296-297.

Ergin, Osman (1940), *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul.

Eryılmaz, Bilal (1990) , *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teba'anın Yönetimi*, İstanbul.

Eryılmaz, Bilal (1992), *Osmanlı Devletinde Millet Sistemi*, İstanbul, 1992.

Eskin, Şekip (1942) *Türk Posta Tarihi*, Ankara..

Eyice, Semavi (1971), “Fossati Gaspare ve Giuseppe”, *İstanbul Ansiklopedisi*, cilt XI, İstanbul, s. 5818-5823.

Gökoğlu, A. Baha (1935), *Batı ve Doğuda Telgrafçılık Nasıl Doğdu?* İstanbul.

Gölen, Zafer (2010) *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*, Ankara..

Gürkaynak, Muharrem (2003), “Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi ve Yahudi Milleti” *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8/2 Isparta, s. 275-290.

Hacısalihioğlu, Ersoy Neriman (2007), “Kırım Savaşında Haberleşme: Varna Telgraf Hattı Şebekesi”, *Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856) Bildiriler*, İstanbul, s.119-130.

Halaçoğlu, Yusuf (2002), *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara..

İnalçık, Halil, (1991), “Osmanlı Metrolojisine Giriş”, (Çev. Eşref Bengi Özbilen), *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 73, İstanbul, s.21-49.

Kaçar, Mustafa (1995), “Osmanlı Telgraf İşletmesi (1854-1871)”, *Çağını Yakalayan Osmanlı*, (Yay Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu ve Mustafa Kaçar), İstanbul, s. 45-120.

Kırbaç, Amra Dedeic (2013), “Boşnakların Türkiye’ye Göçleri”, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E. Dergisi*, sayı 35, (Mart-Nisan) Kırgızistan, s.1-19.

Kış, Salih (2015), “Pul Para Ordu Osmanlı Devleti Hazinesine Kaynak Atayışında Antika Posta Pulları”, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish*, cilt 10/9, s. 321-340.

Komisyon, (2007) *Geçmişten Günümüze Posta*, PTT Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara..

Kondo, Saido (2003), *Bosna Hersek Coğrafyası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara..

Korkmaz, Alemdar (1981), *Türkiye’de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri*, Ankara..

Lütfi Paşa (1982), *Asafnâme*, (Haz. Ahmet Uğur) , Ankara.

Müderrişoğlu, Fatih (1999) “Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Yolları ve Menzil Külliyyeleri”, *Osmanlı*, cilt 10, Ankara, s. 376-383.

Ortaylı, İlber (1995), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul.

Özbilgen, Erol (2004), *Bütün Yönleriyle Osmanlı (Adab-ı Osmaniye)*, İstanbul.

Özey, Ramazan (2002), “19.Asırda Edirne Vilayeti Coğrafyası”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı 6, İstanbul, s. 2-35.

Pakalın, Mehmet Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt III, İstanbul.

Sertoğlu, Midhat (1986), *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul.

Subaşı, Subaşı, *Anglo-Ottoman Relations and the Reform Question in the Early Tanzimat Period 1839-1852: with Special Reference to Reforms Concerning Ottoman non-Muslims*, Basılmamış Doktora Tezi, Birmingham Üniversitesi, İngiltere, 1995.

Şentürk, Hüdayi, “Osmanlılarda Haberleşme ve Menzil Teşkilatına Genel Bir Bakış”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, cilt XIV, Ankara 2000, s. 446-461.

Ursinus, M.O.H, ‘Millet’, *The Encyclopaedia of Islam*, cilt VII, s. 61-4.

Yazıcı, Nesimi (1981), “Telgrafçılık Tarihine Bir Bakış ve Osmanlı Telgrafçılığının Başlaması (Türkiye’de İlk Telgrafi Abdülmecid Çekti)”, *Yıllar Boyu Tarih*, cilt VII, sayı 7, İstanbul, s. 23-26.

Yazıcı, Nesimi (1983), “Osmanlı Telgrafında Dil Konusu”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD)*, cilt XXVI, Ankara, s. 751-764.

Yazıcı, Nesimi (1992), “Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu”, *150. Yılında Tanzimat*, (Yay. Haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara, s.139-210.

Yüksel, Ayhan (2005), *Doğu Karadeniz Araştırmaları*, İstanbul.